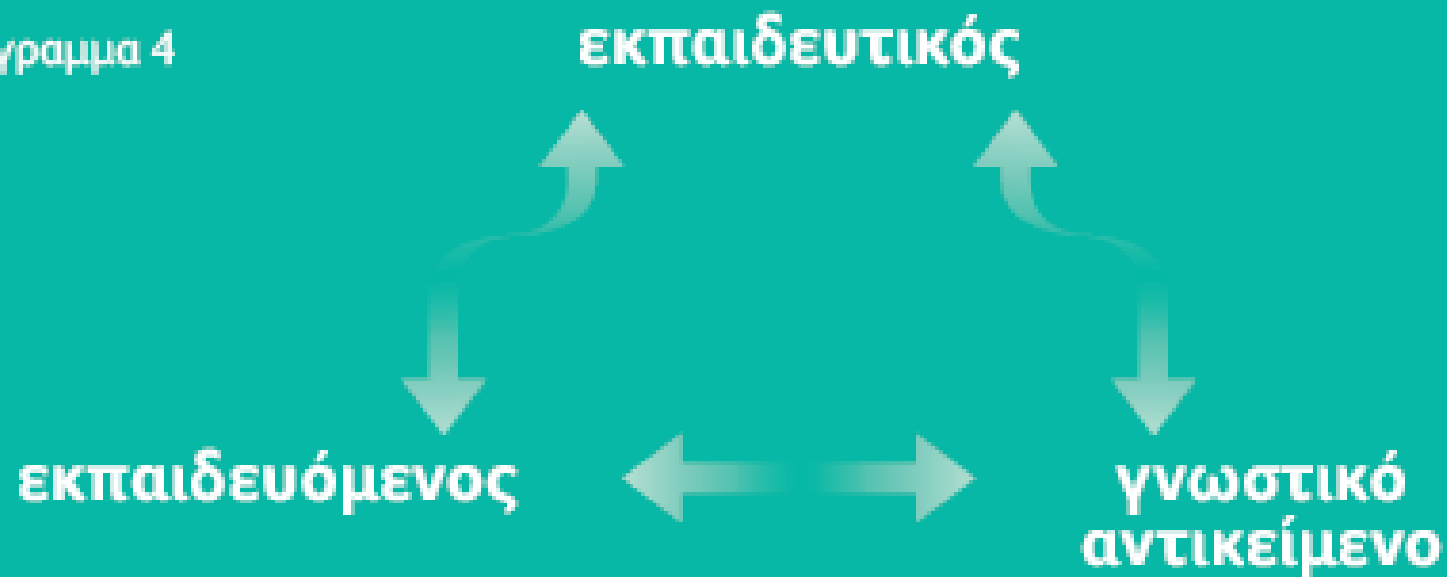

**Μεθοδολογία διδασκαλίας
για ενήλικες εκπαιδευομένους**

**Παιδαγωγικές πρακτικές
διδασκαλίας**

**ΓΙΑΝΝΑ
ΚΩΜΟΔΡΟΜΟΥ**

Διάγραμμα 4

Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων

προσδιορίζεται με ποικίλους τρόπους στη σχετική βιβλιογραφία:

Εμψυχωτής,

συντονιστής,

διευκολυντής,

διαμεσολαβητής,

συνεργάτης

και βοηθός των εκπαιδευομένων,

υποκινητής και καταλύτης της εκπαιδευτικής διεργασίας,

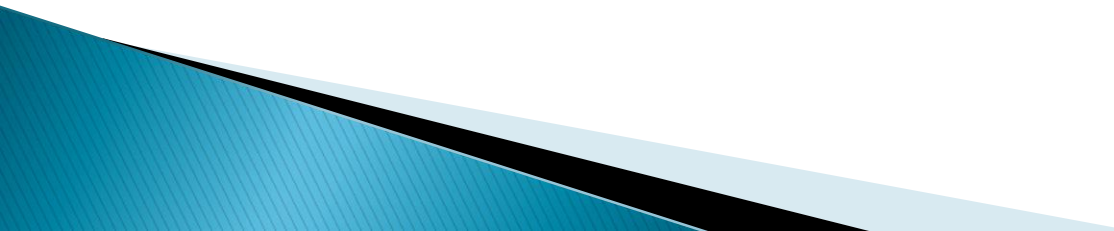
ειδικός, σύμβουλος, μέντορας, ακτιβιστής...

- ▶ Στη διδασκαλία δεν υπάρχουν συνταγές

Η τάξη είναι ένα δυναμικό περιβάλλον με πολλαπλές αλληλεπιδράσεις τόσο των τριών βασικών στοιχείων του διαγράμματος όσο και όλων των άλλων στοιχείων του κοινωνικού γίγνεσθαι, στο οποίο εντάσσεται η εκπαίδευση.

- ▶ Η οποιαδήποτε διδασκαλία έχει τρία βασικά συστατικά στοιχεία: τον εκπαιδευόμενο, τον εκπαιδευτή και το γνωστικό αντικείμενο. Βρίσκονται σε μία συνεχή σχέση αλληλεπίδρασης και οι ενέργειες ή τα χαρακτηριστικά του ενός έχουν άμεση επίδραση στα άλλα.
- ▶ Ένα σημαντικό στοιχείο για την επιτυχή επίδραση στα μαθησιακά αποτελέσματα του εκπαιδευομένου είναι η κατανόηση των κύριων χαρακτηριστικών του κατά την εισδοχή του στο σύστημα

Βασικές προϋποθέσεις αποτελεσματικής μάθησης, σύμφωνα με τις οποίες ο ενήλικας εκπαιδευόμενος μαθαίνει, όταν:

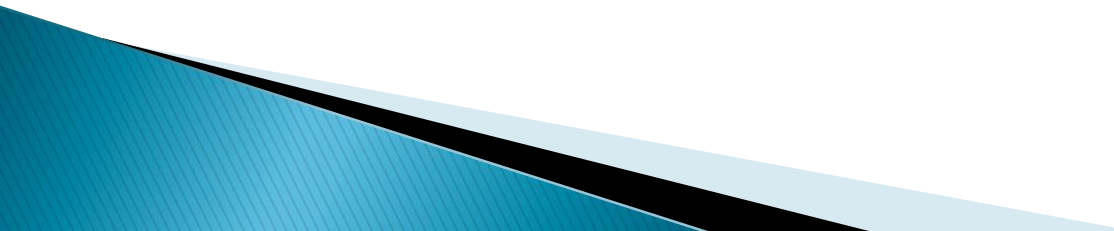
- ▶ Η εκπαίδευση έχει εθελοντικό χαρακτήρα
 - ▶ Η εκπαίδευση έχει άμεση σχέση με την καθημερινότητά του, με τις ανάγκες και τις εμπειρίες του,
-

Ένα παράδειγμα:

- ▶ Στη διδακτική ενότητα «Σύνταξη φορολογικής δήλωσης» του μαθήματος της Λογιστικής δεν είναι ίσως σκόπιμο να δοθεί έμφαση στη θεωρία, ούτε να ξεκινήσει ο εκπαιδευτής από την παράθεση θεωρητικών στοιχείων. Σκόπιμο είναι πρώτα να ασκηθούν οι εκπαιδευόμενοι, επεξεργαζόμενοι συγκεκριμένες δηλώσεις, διατυπώνοντας απορίες, αναζητώντας λύσεις και μαθαίνοντας από τα τυχόν λάθη τους. Στη συνέχεια θα εμβασθύνουν, συνδέοντας αυτά που ήδη έμαθαν με τα σχετικά θεωρητικά στοιχεία

Παράδειγμα, που δίνουν οι D. Noye και J. Riveteau (2002, σ. 105).

«Εφόσον τα ενδιαφέροντα ενός ατόμου είναι αποτέλεσμα των εμπειριών του, είναι χρήσιμο να οργανώνουμε προγράμματα που επικεντρώνονται, όχι πια στη μελέτη θεωρητικών θεμάτων, αλλά στα προβλήματα προς επίλυση ή στις περιπτώσεις προς ανάλυση, που έχουν σχέση με τις εμπειρίες του καθενός. Παραδείγματος χάριν, όταν εκπαιδεύουμε στην εργατική νομοθεσία ένα άτομο που εργάζεται στην επιχείρηση, πρέπει να αποφύγουμε να διδάξουμε το δίκαιο σαν πανεπιστημιακή ύλη, χωρισμένη σε διαφορετικά κεφάλαια_ αντίθετα, πρέπει να μελετήσουμε επαγγελματικές περιπτώσεις που συναντά κανείς και να συμβάλουμε στη λύση τους, δίνοντας σημασία στις νομικές, ανθρώπινες και οικονομικές πτυχές των προβλημάτων που μελετώνται».

- ▶ Αποσαφηνίζονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι, αντιλαμβάνεται, κατανοεί και αποδέχεται τους στόχους του εκπαιδευτικού προγράμματος
 - ▶ Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι οργανωμένο σε όλα τα επίπεδα
-

- ▶ ενεργεί και εμπλέκεται στη διαδικασία εκπαίδευσης (ενθαρρύνεται σταδιακά η ενεργητική συμμετοχή)
- ▶ νιώθει ενταγμένος σε μίαν ομάδα,
- ▶ διερευνώνται τα εμπόδια που συναντά στη μάθηση και ανακαλύπτονται τρόποι για την υπέρβασή τους,
- ▶ λαμβάνονται υπόψη οι προσωπικοί τρόποι και ρυθμοί μάθησης και
- ▶ το μάθημα διεξάγεται μέσα σε κλίμα που ευνοεί τη συμμετοχή (ουσιαστική επικοινωνία, κλίμα σεβασμού και συνεργατικό πνεύμα).

Μεθοδολογία

Η διαδικασία του σχεδιασμού είτε αφορά μια διδακτική ενότητα είτε ένα ολόκληρο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελείται από βασικά βήματα τα οποία συνδέονται στενά μεταξύ τους επηρεάζοντας το ένα το άλλο.

Μια συνοπτική περιγραφή των βημάτων είναι η εξής:

- ▶ 1) Διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών
- ▶ 2) Δημιουργία εκπαιδευτικών στόχων
- ▶ 3) Καθορισμός και οργάνωση του περιεχομένου της διδακτικής ενότητας

1) Διερεύνηση εκπαιδευτικών αναγκών

Οι παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν τις ανάγκες των ενηλίκων εκπαιδευομένων είναι πολλαπλοί και για το λόγο αυτό ο εκπαιδευτής μπορεί να τις διαγνώσει σε τρεις φάσεις:

- **Πρώτη φάση** - πριν την έναρξη του προγράμματος. Να ζητήσει από τους εμπλεκόμενους να απαντήσουν σε μια σειρά από ανοιχτές ερωτήσεις για τους λόγους εμπλοκής και τις προσδοκίες από το πρόγραμμα εκπαίδευσης.
- **Δεύτερη φάση** - κατά τη διάρκεια της εναρκτήριας συνάντησης. Να γίνει διάγνωση των προσδοκιών και των προθέσεων των εκπαιδευομένων για ενεργή εμπλοκή και δέσμευση στο πρόγραμμα καθώς και διερεύνηση γνώσεων που έχουν ήδη και θα ήθελαν να αποκτήσουν.
- **Τρίτη φάση**-μέση του προγράμματος. Ο εκπαιδευτής διεξάγει μια ομαδική συζήτηση με στόχο να διαγνώσει πως αξιολογούν οι ενήλικες τη πορεία του προγράμματος αλλά και την προσωπική τους πορεία σε αυτό.

2) Σχεδιασμός εκπαιδευτικών στόχων

Η δημιουργία στόχων είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί καθορίζει τόσο τις διδακτικές ενότητες και την αλληλουχία τους όσο και την επιλογή των εκπαιδευτικών τεχνικών. Κρίνεται σκόπιμο οι στόχοι που διαμορφώνονται για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα να χωρίζονται σε τρία επίπεδα:

- **α)** σε αυτούς που αφορούν **τις γνώσεις** που θα λάβουν οι εκπαιδευόμενοι από το πρόγραμμα
- **β)** σε αυτούς που αφορούν **τις ικανότητες** που θα αναπτύξουν οι εκπαιδευόμενοι μετά τη λήξη του προγράμματος
- **γ)** σε αυτούς που αφορούν **τις στάσεις** που θα υιοθετήσουν οι εκπαιδευόμενοι για το αντικείμενο στο οποίο εκπαιδεύονται.

Στόχοι

- ▶ Οι στόχοι στο επίπεδο των **γνώσεων** σχετίζονται με όλα εκείνα τα δεδομένα που θα λάβει ως πληροφόρηση ο εκπαιδευόμενος από το πρόγραμμα και θα καταχωρίσει στη μνήμη του για μελλοντική χρήση.

Στόχοι

- ▶ Οι στόχοι σε επίπεδο **ικανοτήτων** είναι οι δυνατότητες που θα αναπτύξει ο εκπαιδευόμενος μετά τη λήξη του προγράμματος ώστε να μπορεί να αξιοποιεί τεχνογνωσία, δεξιότητες, προσόντα ή γνώσεις που θα τον βοηθήσουν να διαχειρίζεται με επιτυχία τόσο οικείες όσο και νέες επαγγελματικές καταστάσεις ή απαιτήσεις.

Στόχοι

- ▶ Οι στόχοι στο επίπεδο των **στάσεων** είναι οι αξίες και γενικά οι προδιαθέσεις που θα αναπτύξουν οι εκπαιδευόμενοι, οι οποίες θα επηρεάζουν τις προτιμήσεις και τη συμπεριφορά τους για ορισμένα πρόσωπα, πράγματα ή καταστάσεις. (Γιαννακοπούλου, 2006)

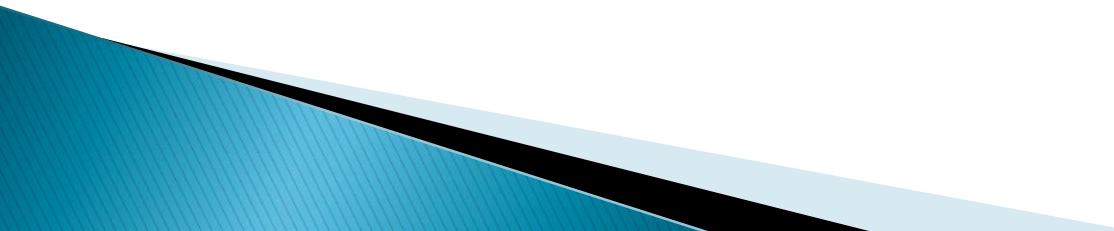
Μεθοδολογία

3) Καθορισμός και οργάνωση του περιεχομένου της διδακτικής ενότητας.

- ✓ Αναφέρεται στις επιμέρους υποενότητες της κάθε διδακτικής ενότητας που για να είναι επιτυχημένη εξαρτάται από τη καλή γνώση του αντικειμένου από τον εκπαιδευτικό αλλά και τη διασύνδεσή του με τους εκπαιδευτικούς στόχους του προγράμματος.
- ✓ Πολλές φορές συμβαίνει πολλοί εκπαιδευτές ενηλίκων παρασύρονται από τη γνώση που έχουν για το αντικείμενο και παραβλέπουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι.
- ✓ Ο αριθμός των διδακτικών ενοτήτων, η μείωση ή η αύξησή τους επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τους εκπαιδευόμενους που συνδιαμορφώνουν με τη παρουσία τους το εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Τεχνικές ενίσχυσης του ενδιαφέροντος και της εμπλοκής των ενήλικων εκπαιδευομένων

- ▶ Το κλειδί της επιτυχίας βρίσκεται στην **ενεργοποίηση των γνωστικών μηχανισμών** του εκπαιδευόμενου μέσω της εσωτερικής παρακίνησης του για μάθηση.
- ▶ Χρειάζεται πρωτίστως το άτομο να πιστέψει ότι βρίσκεται σε έναν χώρο, όπου τόσο ο εκπαιδευτής όσο και το σύνολο της ομάδας το **σέβονται**.

- ▶ Χρειάζεται να νιώσει ενεργό μέλος της ομάδας, η επιτυχία της οποίας στηρίζεται και στη δική του συμβολή.
 - ▶ Χρειάζεται, επίσης, ένα «συμβόλαιο», το οποίο θα συναποφασισθεί ανάμεσα σε όλα τα μέλη της ομάδας.
-

Δραστηριότητα

- ▶ Ζητήστε από το κάθε άτομο να γράψει σε μία κόλλα χαρτί γιατί έχει έρθει στην ομάδα και ποιο στόχο έχει ολοκληρώνοντας το πρόγραμμα. Φυλάξτε αυτά τα χαρτιά σε ένα κουτί και συμφωνήστε με τα άτομα ότι θα τα ξανανοιίξετε στο τέλος των συναντήσεων. Την τελευταία μέρα των συναντήσεων, ζητήστε και πάλι τη συμπλήρωση αντίστοιχου χαρτιού με σκέψεις και εμπειρίες και ο καθένας θα το κάνει σε αντιδιαστολή με το πρώτο σημείωμα που είχε φτιάξει.

Στοιχεία που μπορεί να έχει ένα «συμβόλαιο»

- ▶ Ακούμε προσεκτικά την άποψη/προοπτική των άλλων.
- ▶ Τηρούμε εχεμύθεια σε σχέση με προσωπικές πληροφορίες που μοιράζονται άτομα της ομάδας.
- ▶ Αποφεύγουμε να προβαίνουμε σε γενικεύσεις για συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων.
- ▶ Μοιραζόμαστε τον χρόνο ομιλίας με τους άλλους.
- ▶ Εστιάζουμε στη δική μας μάθηση.
- ▶ Ενημερώνουμε την ομάδα, αν θα απουσιάζουμε.
- ▶ Το συμβόλαιο πρέπει να συνδιαμορφωθεί, για να τυγχάνει του απαιτούμενου σεβασμού.

Η πρώτη συνάντηση

Η αρχή είναι το ήμισυ του παντός.

► Η πρώτη συνάντηση του εκπαιδευτή με τους εκπαιδευομένους είναι, ίσως, η πιο σημαντική για την πορεία της μάθησης, γιατί θέτει τα θεμέλια για τη συνεργασία της ομάδας

**** προτεινόμενες δραστηριότητες γνωριμίας (1^η παρουσίαση)

- ▶ Είναι δεδομένο ότι κατά την πρώτη συνάντηση οι εκπαιδευόμενοι βιώνουν άγχος και αβεβαιότητα. Επομένως, είναι σημαντικό να τους επιτραπεί να εκφραστούν ελεύθερα (Κόκκος, 2005). Στην εναρκτήρια συνάντηση ο Εκπαιδευτής Ενηλίκων είναι απαραίτητο να αφιερώσει χρόνο, για να απαντήσει στις απορίες των εκπαιδευομένων για τη φύση και λειτουργία του προγράμματος.
- ▶ Είναι σημαντικό να δείξει ότι έχει ένα ξεκάθαρο πρόγραμμα με στόχους και δραστηριότητες, το οποίο, όμως, θα προσαρμόζεται στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντα της ομάδας.
- ▶ «Κάθε μέλος της ομάδας λειτουργεί ως συνδιαμορφωτής».

Στόχοι της εναρκτήριας συνάντησης είναι:

- ▶ να μειωθεί η ένταση και το άγχος των εκπαιδευομένων,
- ▶ να γνωριστούν οι εκπαιδευόμενοι μεταξύ τους και με τον εκπαιδευτή και να τους δοθεί χρόνος να μιλήσουν,
- ▶ να καθοριστούν κανόνες και θέματα δεοντολογίας, που θα ισχύουν σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος,
- ▶ να διερευνηθούν οι προσδοκίες των εκπαιδευομένων από το πρόγραμμα,
- ▶ να γνωρίσει ο εκπαιδευτής τα μέλη της ομάδας την οποία εκπαιδεύει,
- ▶ να καταρτισθεί το μαθησιακό συμβόλαιο και να τεθούν τα θεμέλια της συνεργασίας εκπαιδευομένων και εκπαιδευτών.

Τεχνικές

Οι εκπαιδευτικές τεχνικές είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων που βοηθούν τον εκπαιδευτή να επιτύχει τους επιμέρους εκπαιδευτικούς στόχους ενός προγράμματος ή μιας διδακτικής ενότητας, ενεργοποιώντας τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων και καλύπτοντας τις ατομικές και ομαδικές τους ανάγκες.

Μερικές από τις βασικότερες εκπαιδευτικές τεχνικές που συχνά συναντά κανείς σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων είναι οι:

- ▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση
- ▶ Καταιγισμός Ιδεών
- ▶ Εργασία σε Ομάδες
- ▶ Μελέτη Περίπτωσης
- ▶ Παιχνίδι Ρόλων
- ▶ Επίδειξη
- ▶ Προσομοίωση
- ▶ Καθοδηγούμενη συζήτηση
- ▶ Πανελ ομηλιτών
- ▶ Συνέντευξη από έναν ειδικό
- ▶ Εκπαιδευτικές εκδρομές/
επισκέψεις
- ▶ Επίδειξη τεχνικών από ειδικό
επιστήμονα

- ▶ Εσείς ποιες τεχνικές εφαρμόζετε;
- ▶ Σήμερα ποιες τεχνικές εφαρμόστηκαν στο σεμινάριο;

Τεχνικές

▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση

Συνήθως η πρώτη εκπαιδευτική τεχνική που έρχεται στο μυαλό μας, όταν κάποιος μας ρωτήσει ποιες τεχνικές εφαρμόζουμε ή γνωρίζουμε γενικότερα, είναι η Εισήγηση. Ίσως γιατί είναι η τεχνική στην οποία έχουμε παραδοσιακά εκτεθεί περισσότερο, κυρίως ως εκπαιδευόμενοι.

Στα σχολικά και φοιτητικά μας χρόνια, αλλά και συχνά ως ενήλικοι εκπαιδευόμενοι, η εισήγηση και η καθ' έδρας διδασκαλία ήταν αυτή που εφαρμόζαν συνήθως οι δάσκαλοι, καθηγητές και «εισηγητές» μας. Δεν είναι τυχαίο ότι η Εισήγηση είναι η πιο πολυσυζητημένη εκπαιδευτική τεχνική.

Η εισαγωγή και χρήση καινούριων, κυρίως πιο συμμετοχικών τεχνικών, είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση κριτικής διεθνώς (Dewey, Kolb, Silberman, Brookfield κ.τ.λ.) στην τεχνική της Εισήγησης, αλλά και τον εντοπισμό της αναγκαιότητας να εμπλουτιστεί –στην περίπτωση που κρίνεται η χρήση της ως απαραίτητη– με συμμετοχικές δραστηριότητες.

▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση

Μερικά από τα μειονεκτήματα που κατά καιρούς έχουν εκφραστεί για την τεχνική της Εισήγησης, όταν αυτή είναι παρατεταμένη και έχει σχεδιαστεί ερήμην των αναγκών των εκπαιδευομένων, είναι τα ακόλουθα.

- Ο εισηγητής, λόγω της μονόδρομης επικοινωνίας και της έλλειψης ανατροφοδότησης, δε γνωρίζει αν μετέδωσε επιτυχώς τα μηνύματά του ούτε το βαθμό μάθησης που επιτεύχθηκε.
- Αποδίδεται στον εκπαιδευόμενο παθητική ιδιότητα.
- Η συγκέντρωση των ακροατών μειώνεται ύστερα από 15-20 λεπτά
- Η διατήρηση των νέων γνώσεων είναι μικρής χρονικής διάρκειας.
- Με την εφαρμογή της Εισήγησης θεωρείται δεδομένο ότι όλοι οι εκπαιδευόμενοι έχουν τον ίδιο ρυθμό μάθησης και το ίδιο μαθησιακό πρότυπο.
- Δεν ενδείκνυται για την επίτευξη στόχων στο επίπεδο των στάσεων και την ανάπτυξη νοητικών διεργασιών, όπως η ανάλυση, ο στοχασμός, η σύνθεση, η αξιολόγηση κτλ.

Τεχνικές

▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση

Ωστόσο, παρά τα μειονεκτήματα που προαναφέρθηκαν, η Εισήγηση αποτελεί ακόμη και σήμερα μία από τις βασικές εκπαιδευτικές τεχνικές στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων και αυτό γιατί, αν χρησιμοποιηθεί ακολουθώντας τις βασικές προϋποθέσεις μιας καλής εισήγησης, μπορεί να έχει πλήθος θετικών αποτελεσμάτων.

Επομένως, το ζητούμενο δεν είναι αν θα καταργήσουμε ολοκληρωτικά την Εισήγηση, αλλά να γνωρίζουμε σε ποιες περιπτώσεις θεωρείται καταλληλότερη και κυρίως, πώς μπορεί να βελτιωθεί η χρήση της.

▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

- ◊ Ο εκπαιδευτής χρειάζεται να διαθέτει πολύ καλή γνώση του θέματος που θα εισηγηθεί.
- ◊ Να μελετάται η ομάδα στην οποία απευθύνεται η εισήγηση: τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων, οι εμπειρίες και οι γνώσεις τους.
- ◊ Να ανακοινώνονται εξ αρχής οι στόχοι της εισήγησης και να διασυνδέονται με τις ανάγκες των συμμετεχόντων και τα οφέλη που θα αποκομίσουν.
- ◊ Να διανέμονται εκ των προτέρων τα βασικά σημεία της εισήγησης ή αντίτυπα των διαφανειών που θα προβληθούν.
- ◊ Η εισήγηση να είναι σύντομη (15 με 20 λεπτά τη φορά).
- ◊ Να αναφέρονται πολλά παραδείγματα.

▶ Εμπλουτισμένη Εισήγηση

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ

◊ Να χρησιμοποιείται υποστηρικτικά οπτικοακουστικό υλικό (διαφάνειες, ταινίες, μουσική, εικόνες, χαρτοπίνακας, κ.τ.λ.), διασφαλίζοντας την ανεμπόδιστη παρακολούθηση των συμμετεχόντων.

◊ Ο εκπαιδευτής πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός όσον αφορά στη μη λεκτική του επικοινωνία: τον τόνο της φωνής, την ταχύτητα του λόγου, τις κινήσεις του, τις παύσεις του, την κίνησή

◊ Να παρατηρεί και να αναλύει ενεργητικά τη μη λεκτική επικοινωνία των συμμετεχόντων (αν προσέχουν, αν το θέμα τους φαίνεται ενδιαφέρον, αν έχουν ερωτήματα αλλά διστάζουν να διακόψουν, αν είναι αφηρημένοι κτλ).

◊ Να ζητά ανατροφοδότηση από τους συμμετέχοντες μετά την ολοκλήρωση της εισήγησης.

▶ Καταιγισμός Ιδεών

- ✓ Η τεχνική του Καταιγισμού Ιδεών («brainstorming» στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία) προτείνεται στην πολυεπίπεδη εξέταση ενός ζητήματος ή μιας κεντρικής έννοιας μέσω της παρακίνησης των εκπαιδευομένων να προβούν σε ελεύθερη, αυθόρμητη έκφραση ιδεών.
- ✓ Ο εκπαιδευτής ζητάει από τους εκπαιδευομένους να προτείνουν ατομικά όσο περισσότερες ιδέες μπορούν σε μία ερώτηση που τους θέτει.
- ✓ Τους ενθαρρύνει να εκφραστούν με γρήγορο ρυθμό, αυθόρμητα, ο ένας μετά τον άλλον, υπό μορφή «καταιγισμού». Δεν έχει σημασία αν γνωρίζουν το θέμα. Ζητούμενο είναι να συμβάλουν στην εξέταση του ζητήματος με όποια ιδέα έρχεται στο μυαλό τους, έστω και αν μοιάζει φανταστική ή απραγματοποίητη (Κόκκος, 2005: 44).

▶ Καταιγισμός Ιδεών

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΙΓΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ

- ◇ Δε γίνεται κριτική όσο παρουσιάζονται οι ιδέες.
- ◇ Ο εκπαιδευτής πρέπει να φροντίσει να αισθανθούν όλοι οι εκπαιδευόμενοι άνετα ώστε να συμμετάσχουν στη συζήτηση.
- ◇ Ο εκπαιδευτής πρέπει να προσέξει να μην πλατειάσει ο καταιγισμός και να μη διολισθήσει σε επίδειξη φαντασίας ή μη δημιουργική παράθεση ιδεών.
- ◇ Σημειώνει τις ιδέες στον πίνακα πιστά, χωρίς να υποδεικνύει τίποτα.
- ◇ Εξετάζει τις γραμμένες λέξεις και προσπαθεί να τις ταξινομήσει σε κατηγορίες.
- ◇ Αξιοποιεί τις ερωτήσεις – απαντήσεις ή σχετική συζήτηση προκειμένου να οδηγήσει την ομάδα σε σχολιασμό των κατηγοριών που προέκυψαν.
- ◇ Ο εκπαιδευτής, στο τέλος, πρέπει να προβεί σε σύνθεση όσων συζητήθηκαν (Κόκκος, 2005: 44 - 45).

▶ Καταιγισμός Ιδεών

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑΙΓΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ

- ◇ Απελευθερώνεται η σκέψη των συμμετεχόντων.
- ◇ Η ατμόσφαιρα γίνεται πιο χαλαρή.
- ◇ Υπάρχει χώρος για εκπλήξεις, χιούμορ, ελεύθερη έκφραση.
- ◇ Οι συμμετέχοντες νιώθουν πιο άνετα και αναπτύσσεται μεταξύ τους οικειότητα και εμπιστοσύνη.
- ◇ Οι συμμετέχοντες διερευνούν σε βάθος το εξεταζόμενο ζήτημα βασιζόμενοι σε μεγάλο βαθμό στις δικές τους δυνάμεις.
- ◇ Αξιοποιούνται η δημιουργικότητα και η εμπειρία της ομάδας.
- ◇ Αναπτύσσεται η κριτική σκέψη των συμμετεχόντων.
- ◇ Τα ζητήματα εξετάζονται από νέες και πολλαπλές οπτικές γωνίες, πράγμα που ευνοεί το μετασχηματισμό ορισμένων στερεότυπων πεποιθήσεων (Κόκκος, 2005: 97).

Τεχνικές

▶ Εργασία σε ομάδα

- ✓ Η Εργασία σε Ομάδες είναι η τεχνική κατά την οποία η εκπαιδευόμενη ομάδα χωρίζεται σε υποομάδες (3-5 περίπου μελών), προκειμένου να εκπονήσει κάποια άσκηση ή να συζητήσει ένα θέμα.
- ✓ Έπειτα, κάθε υποομάδα ανακοινώνει στην ολομέλεια –μέσω εκπροσώπου της που έχει ήδη καθορίσει– το αποτέλεσμα της, ενώ ο εκπαιδευτής συντονίζει μία συζήτηση μεταξύ των ομάδων.
- ✓ Η τεχνική ολοκληρώνεται με σύνθεση και σχολιασμό από τον εκπαιδευτή και διασύνδεση με τον ή τους εκπαιδευτικούς στόχους, τους οποίους εξυπηρετούσε η συγκεκριμένη εργασία σε ομάδες.

▶ Εργασία σε ομάδα

- ✓ Οι Ομάδες Εργασίας μπορούν να πραγματοποιηθούν οποιαδήποτε στιγμή μέσα στη διάρκεια του προγράμματος.

Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές σε στιγμές όπου η εκπαιδευόμενη ομάδα παρουσιάζει σημάδια κόπωσης (π.χ. αργά το απόγευμα ή μετά το μεσημεριανό φαγητό) και χρειάζεται να ενεργοποιηθεί το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων.

- ✓ Ο προσδιορισμός των ομάδων (πώς θα χωριστούν, πόσα μέλη σε κάθε ομάδα) μπορεί να γίνει είτε από τον εκπαιδευτή, είτε τυχαία, είτε με προσωπική επιλογή των εκπαιδευομένων.

Ας σημειωθεί ότι η σύσταση των ομάδων δεν πρέπει να είναι η ίδια σε ένα μεγάλης διάρκειας πρόγραμμα, λ.χ. Αφού τέσσερα-πέντε άτομα εργαστούν τρεις ή τέσσερις φορές μαζί, μετά καλό θα είναι να ανακατανεμηθούν σε άλλες ομάδες. Έτσι, αναπτύσσεται οικειότητα και δίνονται ευκαιρίες συνεργασίας μεταξύ περισσότερων μελών της εκπαιδευόμενης ομάδας.

▶ Εργασία σε ομάδα

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ

- ◇ Πριν ξεκινήσουν οι ομάδες να εργάζονται, ο εκπαιδευτής πρέπει να έχει εξηγήσει τι αναμένεται από τις ομάδες.
- ◇ Θα πρέπει να διευκρινιστεί ο χρόνος που έχουν στη διάθεσή τους οι ομάδες για να επεξεργαστούν το ζήτημα που τους δόθηκε.
- ◇ Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι κάθε ομάδα θα επιλέξει τον εκπρόσωπό της, ο οποίος σε επαρκές χρονικό διάστημα (που θα καθοριστεί από τον εκπαιδευτή) θα παρουσιάσει το προϊόν των προβληματισμών της.
- ◇ Ιδανικός αριθμός μελών σε κάθε υποομάδα είναι τα πέντε άτομα. Σε ομάδα των τριών ατόμων υπάρχει ο κίνδυνος να εξαντληθεί σύντομα η ανταλλαγή των απόψεων. Στα τέσσερα μέλη μπορεί να δημιουργηθεί αδιέξοδος σε μία διαφωνία (δύο εναντίον δύο). Σε μεγαλύτερες των πέντε ατόμων ομάδες υπάρχει ο κίνδυνος να μη δοθεί σε όλους η ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους.

▶ Εργασία σε ομάδα

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ

- ◇ Ο εκπαιδευτής, κατά τη διάρκεια που οι υποομάδες εργάζονται, είναι καλό να μην αναμειγνύεται στο έργο τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να παραμείνει σε τέτοιο σημείο, ώστε να είναι ορατός σε περίπτωση που κάποια ομάδα τον χρειαστεί.
- ◇ Λίγο πριν από τη λήξη του διαθέσιμου χρόνου, ο εκπαιδευτής επισκέπτεται τις ομάδες για να υπενθυμίζει ότι πλησιάζει η στιγμή ολοκλήρωσης της εργασίας τους και της ανακοίνωσης των αποτελεσμάτων από τους εκπροσώπους.

▶ Εργασία σε ομάδα

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ

- ◇ Οι εκπαιδευόμενοι μαθαίνουν μέσω πράξης.
- ◇ Αναπτύσσεται η αυτονομία των εκπαιδευομένων.
- ◇ Έχει ευρεία χρήση σε όλα τα γνωστικά πεδία.
- ◇ Εξασφαλίζεται η ενεργητική συμμετοχή όλων των εκπαιδευομένων δεδομένου ότι ακόμη και αν κάποιος δε νιώθει άνετα να συμμετέχει στην ολομέλεια, στα πλαίσια της μικρότερης υποομάδας θα του δοθεί η ευκαιρία να εκφραστεί.
- ◇ Ενισχύεται η διαδικασία του κριτικού στοχασμού.
- ◇ Αναπτύσσεται κλίμα αλληλεγγύης και συνεργατικότητας μεταξύ των εκπαιδευομένων.
- ◇ Κρατάει υψηλό το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων.
- ◇ Μπορεί να εξοικονομηθεί πολύς χρόνος, ιδιαίτερα αν οι ομάδες εργάζονται ταυτόχρονα επάνω σε διαφορετικά θέματα.

▶ Μελέτη περίπτωσης

Η Μελέτη Περίπτωσης είναι τεχνική που μοιάζει με την Εργασία σε Ομάδες κυρίως στο ότι η ολομέλεια προκειμένου να μελετήσει ένα σενάριο χωρίζεται σε μικρότερες ομάδες.

✓ Ωστόσο, κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι πρόκειται για μία σύνθετη άσκηση για την οποία απαιτείται πολύ περισσότερος χρόνος για να ολοκληρωθεί, εφόσον η διερεύνηση του θέματος-προβλήματος συνήθως χρειάζεται να είναι πολύπλευρη.

✓ Ένα άλλο σημείο στο οποίο διαφέρει από την Εργασία σε Ομάδες είναι πως δεν ενδείκνυται να εφαρμόζεται στην αρχή του προγράμματος (ενώ η Εργασία σε Ομάδες μπορεί να πραγματοποιηθεί σε οποιαδήποτε στιγμή του προγράμματος) αλλά κυρίως όταν έχει διερευνηθεί ένα θέμα και οι εκπαιδευόμενοι έχουν ήδη αναπτύξει τις πρώτες γνώσεις για το γνωστικό αντικείμενο.

▶ Μελέτη περίπτωσης

✓ Κατά τη μελέτη περίπτωσης προετοιμάζεται και δίνεται στους εκπαιδευόμενους ένα περιστατικό, πραγματικό ή φανταστικό, που σχετίζεται με το θέμα που εξετάζεται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

✓ Οι εκπαιδευόμενοι συγκροτούν ομάδες προκειμένου να διερευνήσουν σε βάθος το σενάριο και να προτείνουν λύσεις ή να απαντήσουν σε συγκεκριμένα ερωτήματα που έχουν τεθεί ή και να ασκήσουν κριτική σε λύσεις που ήδη παρουσιάζονται και να προτείνουν τις δικές τους λύσεις για το εξεταζόμενο πρόβλημα.

▶ Μελέτη περίπτωσης

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

- ◇ Το σενάριο είναι ρεαλιστικό και κατά προτίμηση αληθινό.
- ◇ Το σενάριο εξυπηρετεί τους εκπαιδευτικούς στόχους.
- ◇ Τα στοιχεία και τα δεδομένα είναι σαφή, περιεκτικά και παρουσιάζονται με μία λογική σειρά.
- ◇ Η ποσότητα των δεδομένων είναι επαρκής έτσι, ώστε να μπορεί να επιλυθεί το πρόβλημα ή το ζητούμενο.
- ◇ Αφιερώνεται αρκετός χρόνος για συζήτηση στην ολομέλεια (Eitington, 1996: 366).

▶ Μελέτη περίπτωσης

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

- ◇ Ενισχύεται η κριτική και αναλυτική ικανότητα των εκπαιδευομένων.
- ◇ Αναπτύσσεται η δημιουργική και καινοτόμος σκέψη.
- ◇ Υποκινείται η διερευνητική πορεία προς τη μάθηση.
- ◇ Συνήθως εξετάζονται αληθινά σενάρια και προβλήματα για τα οποία προκύπτουν λύσεις που έχουν άμεση εφαρμογή.
- ◇ Δίνει τη δυνατότητα μιας σφαιρικής αντίληψης του εξεταζόμενου προβλήματος.
- ◇ Οι εκπαιδευόμενοι ευαισθητοποιούνται για τη δυνατότητα ανεύρεσης ποικίλων λύσεων σε κάθε πρόβλημα.
- ◇ Προωθείται η ανάπτυξη ικανοτήτων συνεργασίας και αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ των μελών της υποομάδας.

▶ Παιχνίδι ρόλων

Το Παιχνίδι Ρόλων είναι μια από τις τεχνικές που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας εκπαιδευτής προκειμένου να εξασφαλίσει τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων του κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διεργασίας.

✓ Στο Παιχνίδι Ρόλων οι εκπαιδευόμενοι εισέρχονται σε μία «θεατρική κατάσταση», η οποία παρέχει την ευκαιρία να «παιχτούν» και να «βιωθούν» αληθινές καθημερινές περιστάσεις σε ένα προστατευμένο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο επιτρέπονται η δοκιμή, τα λάθη και η εξάσκηση.

✓ Το Παιχνίδι Ρόλων μέσω της ανατροφοδότησης που παρέχει στους «ηθοποιούς», αφού το παίξουν, και η οποία δίνεται από τους συνεκπαιδευόμενους, τον εκπαιδευτή αλλά και από τους ίδιους, εμπεριέχει εκπαιδευτικά οφέλη που στοχεύουν στη βελτίωση και ανάπτυξη των επιθυμητών συμπεριφορών και ικανοτήτων που εξετάζονται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

▶ Παιχνίδι ρόλων

✓Κατά το Παιχνίδι Ρόλων οι εκπαιδευόμενοι υποδύονται ρόλους, που συνδέονται με μία εξεταζόμενη κατάσταση στον επαγγελματικό ή στον κοινωνικό τομέα, ώστε να κατανοήσουν βαθύτερα τόσο την κατάσταση όσο και τις αντιδράσεις τους απέναντί της.

✓Η εκπαιδευτική αυτή τεχνική εφαρμόζεται, κυρίως, όταν επιδιώκεται η ανάλυση προβληματικών ή συγκρουσιακών καταστάσεων, που αφορούν

τις ικανότητες,

τις στάσεις,

την επικοινωνία,

τη συμπεριφορά.

(Κόκκος, 1998: 205).

▶ Παιχνίδι ρόλων

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ΡΟΛΩΝ

◇ Η εκπαιδευόμενη ομάδα πρέπει να έχει «δεθεί», δηλαδή να έχει ήδη δημιουργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών της και ο εκπαιδευτής να γνωρίζει καλά τα μέλη της, για παράδειγμα, δεν προτείνεται να εφαρμοστεί Παιχνίδι Ρόλων κατά την εναρκτήρια συνάντηση ή στην πρώτη διδακτική ενότητα ενός μονοήμερου εκπαιδευτικού προγράμματος.

◇ Ο εκπαιδευτής χρειάζεται να διαθέτει τις βασικές γνώσεις εμπύχωσης και καθοδήγησης της ομάδας.

▶ Παιχνίδι ρόλων

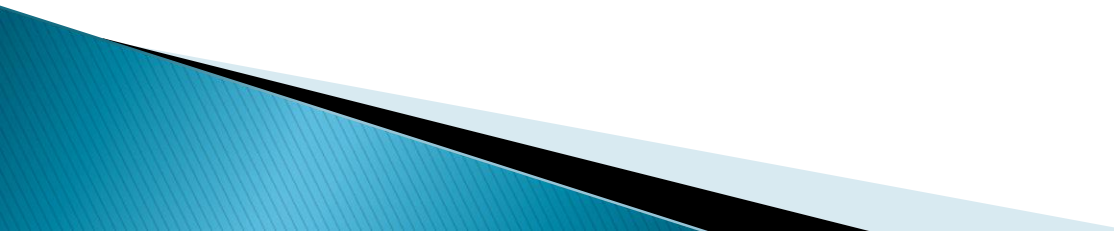
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ΡΟΛΩΝ

- ◊ Αποτελεί μία από τις πιο ενεργητικές τεχνικές εκπαίδευσης ενηλίκων.
- ◊ Εφαρμόζεται σε εκπαιδευόμενους κάθε επιπέδου.
- ◊ Μέσω του άμεσου βιώματος ενισχύεται η μαθησιακή ικανότητα των εκπαιδευομένων.
- ◊ Οδηγεί σε δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ των εκπαιδευομένων.
- ◊ Επιτρέπει να αναδυθούν στάσεις και συμπεριφορές τις οποίες οι εκπαιδευόμενοι ίσως σε άλλες περιπτώσεις να είχαν αναστολές να εκφράσουν ή να μην τις συνειδητοποιούσαν.
- ◊ Βοηθά τον εκπαιδευτή να αξιολογήσει την πρόοδο των εκπαιδευομένων σε σχέση με τα προσδοκώμενα εκπαιδευτικά αποτελέσματα.

ΕΠΙΔΕΙΞΗ από τον εκπαιδευτή/από ειδικό επιστήμονα

- ▶ Οι εκπαιδευόμενοι μαθαίνουν, παρατηρώντας πρώτα τον εκπαιδευτή να εκτελεί ή να παρουσιάζει μια εκπαιδευτική εφαρμογή και ύστερα επαναλαμβάνοντας οι ίδιοι, υπό την καθοδήγησή του, την εφαρμογή που παρακολούθησαν
- ▶ Είναι πολύ αποτελεσματική τεχνική για την απόκτηση συγκεκριμένων πρακτικών γνώσεων και συνδυάζεται με άλλες τεχνικές όπως, εισήγηση, ερωτήσεις-απαντήσεις, κλπ
- ▶ Βρίσκει καλύτερο έδαφος στην πληροφορική και στα τεχνικά επαγγέλματα.

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ

- ▶ Να υπάρχουν τα αναγκαία υλικά και βοηθήματα
 - ▶ Να υπάρχει χρόνος και χώρος ώστε όλοι οι εκπαιδευόμενοι να κάνουν εφαρμογή.
 - ▶ Ο εκπαιδευτής να μεριμνά για την ενεργοποίηση όλων.
-

ΠΡΟΣΟΜΟΙΩΣΗ

- ▶ Είναι μια μεγάλη άσκηση , κατά την οποία οι εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν νοητά στην αναπαράσταση μιας κατάστασης που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.
- ▶ Καλούνται να αντιληφθούν πώς θα σκέφτονταν και θα συμπεριφέρονταν ορισμένα πρόσωπα μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες και να αντιδράσουν όπως αυτά, σαν να αντιμετώπιζαν τις ίδιες καταστάσεις.
- ▶ Μοιάζει με το παιχνίδι ρόλων, με τη διαφορά ότι οι εκπαιδευόμενοι δεν καλούνται να δράσουν κατά θεατρικό τρόπο, αλλά να καταλάβουν πώς συμπεριφέρονται οι εμπλεκόμενοι σε αυτή τη κατάσταση.

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ-ΣΤΑΔΙΑ

ΣΤΑΔΙΟ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ

- Προσδιορίζετε με σαφήνεια τους στόχους της προσομοίωσης
- Επιλέγετε τη κατάλληλη χρονική στιγμή για αυτή την άσκηση, όταν έχει δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης στην ομάδα και οι συμμετέχοντες έχουν εξοικειωθεί αρκετά με τις ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές.
- εμψυχώνετε προκειμένου να συμμετέχουν όλοι.
- Διαμορφώνετε την κατάλληλη ιστορία, η οποία ανταποκρίνεται σε καταστάσεις που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι και τους προσελκύει να συμμετάσχουν δημιουργικά.
- Δημιουργείτε καρτέλες ρόλων
- Δίνετε συγκεκριμένο έργο παρατηρητές, εάν υπάρχουν
- Εξασφαλίζετε τα κατάλληλα υλικά, εάν χρειάζονται
- Θέτετε τα χρονικά όρια της άσκησης

ΣΤΑΔΙΟ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

- ▶ Φροντίζετε ώστε οι συμμετέχοντες να δράσουν και να αισθανθούν κυριολεκτικά σαν να ήταν τα πρόσωπα της ιστορίας
- ▶ Φροντίζετε στη ροή της άσκησης να καλυφθούν όλες οι βασικές πτυχές του εξεταζόμενου ζητήματος
- ▶ Φροντίζετε η άσκηση να διεξαχθεί σε ένα κλίμα δημιουργικής έντασης και δέσμευσης ως προς τους στόχους της.

ΣΤΑΔΙΟ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΥ

- ▶ Δίνετε αρκετό χρόνο στους συμμετέχοντες να αποβάλουν τη συναισθηματική φόρτιση της προσομοίωσης.
- ▶ Δίνετε αρκετό χρόνο στο σχολιασμό, ώστε να εξεταστεί σφαιρικά και συνθετικά το ζήτημα
- ▶ Συνδέεται τα συμπεράσματα της άσκησης με το ευρύτερο μαθησιακό αντικείμενο της διδακτικής ενότητας στην οποία εντάσσεται.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΕΙΔΙΚΟ

- ▶ Πηγή μάθησης μπορεί να είναι η συνέντευξη από ειδικό, με σκοπό να μεταφέρει τις εμπειρίες του.
- ▶ ΣΤΑΔΙΑ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ
- ▶ Προσδιορίζεται ο στόχος της συνέντευξης και τα αναμενόμενα αποτελέσματα
- ▶ Ο εκπαιδευτής δίνει πληροφορίες για τον προσκεκλημένο
- ▶ Παρουσιάζονται οι ερωτήσεις που θα τεθούν και ορίζεται ο συνεντεύκτης.
- ▶ Γίνεται αναπαράσταση προς άσκηση και προετοιμασία ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους
- ▶ Προσδιορίζονται τα σημεία που θα καταγραφούν και θα παρατηρούν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

ΣΤΑΔΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

- ▶ Η συνέντευξη λαμβάνεται από ένα άτομο

ΣΤΑΔΙΟ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗΣ

- ▶ Όταν αποχωρήσει ο προσκεκλημένος, ο εκπαιδευτής συντονίζει μια συζήτηση ή εργασία σε ομάδες, όπου σχολιάζεται τόσο το περιεχόμενο όσο και η διαδικασία της πραγματοποίησής της. Γίνεται σύνθεση των απόψεων και η διασύνδεση με το αντικείμενο της ενότητας.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ

- ▶ Άντληση εμπειρίας από έναν εργασιακό χώρο που επισκέπτονται οι εκπαιδευόμενοι.
- ▶ Πλεονέκτημα η παρατήρηση καταστάσεων, λειτουργιών, εφαρμογών, συμπεριφορών.

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ

- ▶ Στάδιο προετοιμασίας. Προσδιορίζεται ο στόχος της επίσκεψης και τα αναμενόμενα αποτελέσματα
- ▶ Στάδιο πραγματοποίησης και σχολιασμού της επίσκεψης

Τεχνικές

▶ Σημείωση

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι ο εκπαιδευτής προσπαθεί να χρησιμοποιεί τεχνικές που

ενθαρρύνουν σε ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό

την ανταλλαγή απόψεων, την επεξήγηση συναισθημάτων, θέσεων, αξιών και πεποιθήσεων,

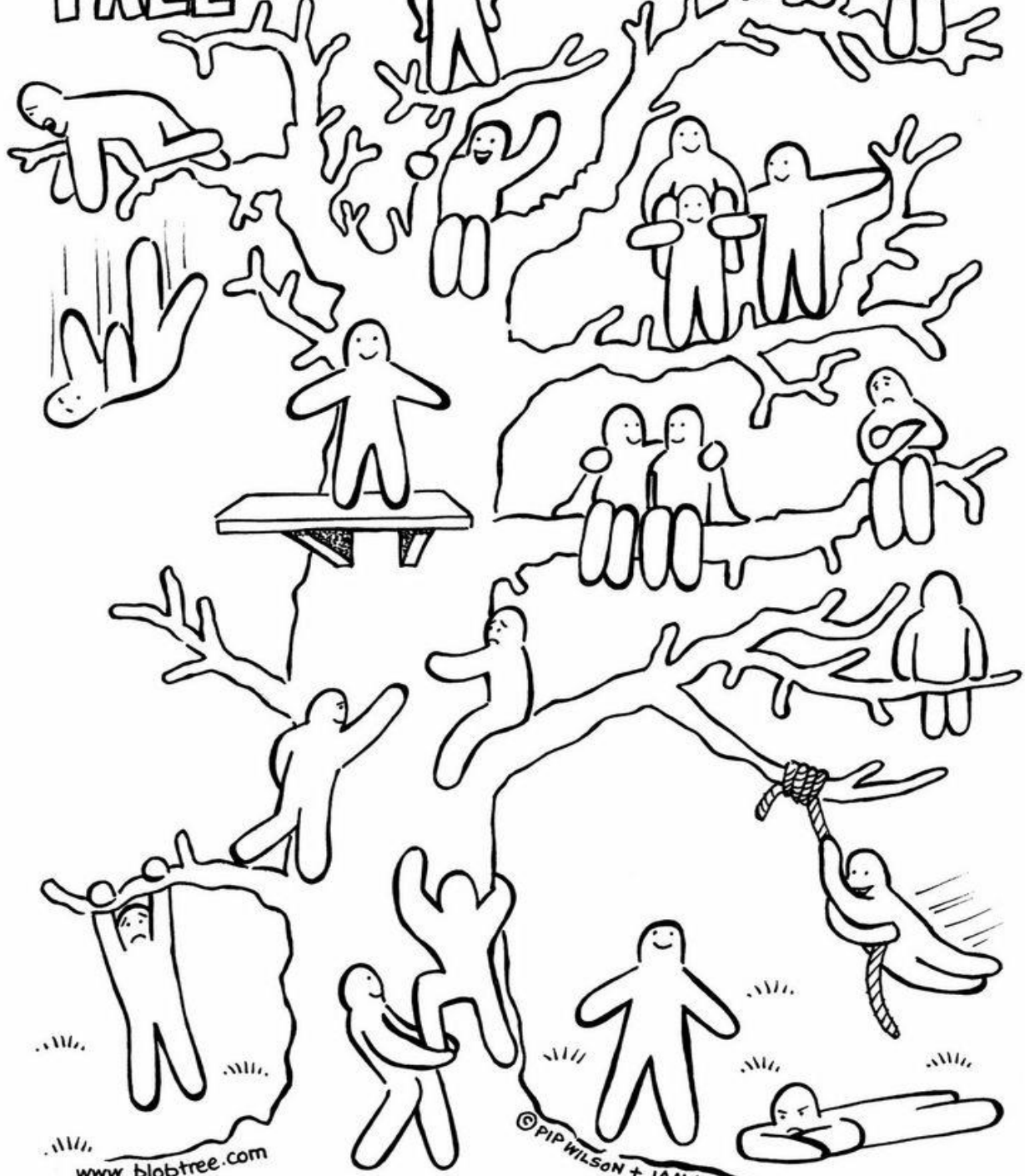
την ανάπτυξη κοινωνικών, πολιτικών, ψυχολογικών και εκπαιδευτικών εννοιών,

δηλαδή όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την Επικοινωνιακή Μάθηση (Mezirow, 1997: 75),

αναπτύσσοντας έτσι την κριτική σκέψη και το μετασχηματισμό των παραδοχών μας.

Κριτήρια επιλογής εκπαιδευτικών τεχνικών:

- ▶ **A.** Ο εκπαιδευτικός σκοπός του προγράμματος.
Αν σκοπός είναι να καλυφθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα ένα μαθησιακό αντικείμενο η εισήγηση σε συνδυασμό με το καταιγισμό ιδεών ή συζήτηση είναι η ενδεδειγμένη τεχνική.
- ▶ **B.** Η υφή του μαθησιακού αντικειμένου
- ▶ **Γ.** Οι μαθησιακοί τρόποι και τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων
- ▶ **Δ.** Οι ικανότητες και η στάση του εκπαιδευτικού
- ▶ **E.** Το μαθησιακό κλίμα
- ▶ **ΣΤ.** Ο διαθέσιμος χρόνος /η χρονική στιγμή
- ▶ **Z.** Οι διαθέσιμοι πόροι

www.blobtree.com

© PIP WILSON + IAN LONG 2005

Ευχαριστώ για την προσοχή σας και την
συμμετοχή σας!